

مجموعه دستاوردهای فرهنگی و اجتماعی در حوزه شهری
به اهتمام: دکتر سید محمدهادی ایازی

ماریت شهری و سبک زندگی

دکتر سید مدباقر تاج‌الدین

www.ketab.ir

به نام خداوند جان و خرد
کزین برتر اندیشه برنگذرد

سرسنانه	:	تاج‌الدین، محمدباقر، ۱۳۱۰ -
عنوان و نام پدیدآور	:	مدیریت شهری و سبک زندگی / نویسنده: محمدباقر تاج‌الدین؛ به اهتمام: سید محمدهادی ایبازی؛ به سفارش اداره کل مسکن و شهرات - سازمان فرهنگی شهرداری تهران.
مشخصات نشر	:	تهران: نیسا، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	:	۱۹۲ ص.؛ جدول، نمودار؛ ۲۱×۱۴/۵
فروست	:	شهروندی؛ ۴۲.
فروست	:	فرهنگ و اجتماع؛ ۴۹.
شابک	:	۹۰۰۰۰ ریال؛ 8-31-7212-600-978
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیبیا
موضوع	:	شهرداری - ایران - تهران - ارزشیابی.
موضوع	:	شیوه زندگی - ایران - تهران.
موضوع	:	شهرداری - ایران - تهران - مشارکت شهروندان.
موضوع	:	مصرف - ایران - تهران.
شناسه افزوده	:	ایبازی، سیدمحمدهادی، ۱۳۴۱ -
شناسه افزوده	:	شهرداری تهران، اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی
رده‌بندی کنگره	:	۱۳۹۳ ۲۰۲ ت ۴۶۹/۲ JSV
رده‌بندی دیویی	:	۳۵۲ / ۰۵۵۱۲۲
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۳۹۸۲۴۰

معاونت امور اجتماعی و فرهنگی
اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی

مدیریت شهری و سبک زندگی
نویسنده: دکتر محمدباقر تاج‌الدین، به اهتمام: دکتر سید محمدهادی ایازی
سفارش‌دهنده: معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران
ناظر علمی: سید رضا مصطفوی
مدیر تولید: ولی‌الله صدیقی‌فر
چاپ اول، بهار ۱۳۹۲، شماره نشر: ۱۰۰
ویراستار: صدیقه مولاژاده، صفحه‌آرا: سیده امری، طراحی جلد: طراحان رامنا
لیتوگرافی: کارا، چاپ: دالاهو، صحافی: فرانگر، ناظر فنی چاپ: مصطفی شریفی
تعداد: ۱۰۰۰ نسخه، قیمت: ۹۰۰۰ تومان، شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۱۲-۳۱-۸
همه حقوق چاپ و نشر این اثر محفوظ است. استفاده از مطالب با ذکر منبع بلاشکال است

انتشارات تپسا
تهران، بهارستان، ظهیرالاسلام، دیلمان، پلاک ۴ واحد ۲، تلفن: ۰۲۱-۳۳۹۹۴۲۳، ۳۳۹۹۴۲۷، www.tcesa.ir

معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران
تهران، بزرگراه شهید گمنام، ابتدای بزرگراه کردستان، تلفن: ۰۲۱-۸۲۱۰۶۰۰۰، <http://farhangi.tehran.ir>

۷	پیشگفتار
۱۳	مقدمه
۱۷	فصل اول: کلیات
۱۷	۱. سرآغاز
۲۶	۲. رویکرد و اهداف
۲۸	۳. رویکرد روش‌شناختی
۳۰	۴. مخاطبان کتاب
۳۰	۵. ساختار کتاب
۳۳	فصل دوم: مبانی نظری
۳۳	۱. کارپایه مفهومی
۳۸	۲. مبانی نظری
۵۹	۳. جمع‌بندی مباحث نظری
۶۲	۴. شاخص‌های سبک زندگی
۶۴	۵. مبانی حقوقی و قانونی
۶۶	۶. مبانی سازمانی
۷۱	۷. نظرسنجی از شهروندان (با تأکید بر سبک زندگی)
۷۹	فصل سوم: شهرداری تهران و سبک زندگی شهروندان
۷۹	مقدمه
۸۰	۱. اقدامات توسعه‌ای شهرداری تهران و سبک زندگی شهروندان
۸۲	۲. سبک‌های زندگی ناشی از اقدامات توسعه‌ای شهرداری
۹۷	۳. نتیجه‌گیری

فصل چهارم: سبک‌های فراغتی شهروندان.....	۹۹
مقدمه	۹۹
۱. فرایند اوقات فراغت شهروندان تهرانی	۱۰۰
۲. ویژگی‌های فرهنگ فراغتی شهروندان تهرانی	۱۰۴
۳. راهبردهای مدیریت اجتماعی و فرهنگی درباره اوقات فراغت شهروندان.....	۱۱۱
۱. برنامه‌ها و اقدامات	۱۱۳
۵. دستاوردهای شهرداری تهران در حوزه فراغت شهروندان.....	۱۱۵
فصل پنجم: سبک‌های مصرفی شهروندان	۱۳۹
مقدمه	۱۳۹
۱. الگو، مصرف و شهروندان تهرانی	۱۳۹
۲. شکل‌های فرهنگ مصرفی شهروندان تهرانی	۱۴۵
۳. راهبردهای مدیریت اجتماعی و فرهنگی درباره مصرف (فرهنگی) شهروندان.....	۱۵۰
۴. برنامه‌ها و اقدامات	۱۵۰
۵. دستاوردهای شهرداری تهران در مصرف سبک شهروندان	۱۵۵
۶. تحلیل مصاحبه‌ها (سبک‌های مصرفی شهروندان)	۱۶۰
فصل ششم: گردشگری شهری	۱۶۳
مقدمه	۱۶۳
۱. گردشگری شهری	۱۶۴
۲. جاذبه‌های گردشگری تهران	۱۶۹
۳. موانع و مشکلات گردشگری در تهران.....	۱۷۲
۴. راهبردهای مدیریت اجتماعی و فرهنگی در حوزه گردشگری شهری	۱۷۴
۵. برنامه‌ها و اقدامات	۱۷۶
۶. دستاوردهای شهرداری در حوزه گردشگری شهری	۱۷۷
فصل هفتم: سخن پایانی	۱۸۱
کتابنامه	۱۸۵

پیشگفتار

شهرهای امروزی و هویژ کلان‌شهرها، موجودیت‌هایی بسیار پیچیده‌اند که همراه با گذر تاریخ از آنها سوی این پیچیدگی، ادراکات و شناخت‌های متفاوت و روزبه‌روز پیچیده‌تر نباشد. از آنها پدیدار شده است. قریب به پنجاهه پیش‌تر، شهرها هویژ همان فیزیک و غلبه زیرساخت‌های خدمات شهری و موجودیت‌هایی قابل دست‌نبرد به تغییرات در آنها به قصد ایجاد حداکثر نفع کارکردی صورت می‌گرفت، تلقی می‌شدند. برنامه‌ریزی شهری در معنای برنامه‌ریزی فضایی، جایابی و مکان‌یابی استقرار کاربری‌ها، و تحلیل‌های اقتصادی، رویکرد غالب به شهرها را تشکیل می‌داد. با چنین رویکردی، اداره کردن شهر بر اساس مدیریت زیرساخت‌ها و متغیرهای فضایی - اقتصادی در اولویت بود. اما با گذر این سال‌ها، محاسبات شهری با انبوهی از مشکلات مواجه شدند، برنامه‌ریزی‌های فضایی نتوانستند با هدف مطلوب را محقق سازند، مشکلات زیست‌محیطی به ساختارهای شهری هجوم آوردند. مطالعات نشان داد که بهبود زیرساخت تکنولوژیک و خدمات شهری، نه بدون مردم ممکن است و نه این اقدامات باید در خدمت چیزی جز مردم باشند. هم‌زمان، رسانه‌ای شدن و انبوه شدن تولید محصولات

فرهنگی، پیدایش جنبش‌های اجتماعی جدید، بروز خواسته‌های جدید در آدیان عصر مدرن، و ناخرسندی‌هایی که برای افراد در محیط‌های شهری پدید آمد، نیازها و مطلوب‌های دیگری برای محیط‌های شهری و انسان‌های حاضر در آن خلق کرد. در ادبیات توسعه نیز به تدریج جایگاه توسعه انسانی، توسعه اجتماعی، فرهنگ و توسعه، سرمایه اجتماعی، و خلاصه محوریت انسان، روابط اجتماعی و کیفیت زندگی به عنوان ترکیبی از عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، زیست‌محیطی بروز کرد. طبیعی بود که رویکردهای جدید در مدیریت شهری بروز کنند تا بشود صورت‌بندی نوینی از مسائل، اولویت‌ها و اهداف مدیریت شهری ارائه داد و بر مبنای آنها برای مدیریت شهری برنامه‌ریزی کرد.

این تحولات به دلیل متناهی نبوده که جایگاه تکنولوژی، اقتصادی، و برنامه‌ریزی فضایی در شهرها کم‌رنگ شده است. مدیریت شهری، متخصصان شهری و تکنولوژیست‌ها نسبتاً ابزارهای جدیدی برای بهبود سیستم‌های حمل و نقل، کاهش آلودگی زیست‌محیطی، بهبود ارتباطات، کم‌هزینه‌تر کردن خدمات شهری، و سایر نوآوری‌ها ارائه کرده‌اند، اما مسئله این است که باید همه این دستاوردها در راستای توجه به انسان، هدف قرار دادن کیفیت زندگی انسان، مشارکت مردمی در برنامه‌ریزی امور شهری، و تقویت فضای زیست مدنی نگریسته شوند.

شهر تهران و مدیریت شهری آن نیز در چند دهه گذشته، حرکت تدریجی از رویکردهای اقتصادی - فنی به مدیریت شهری و رویکردهای جدید انسان‌محور را پشت سر گذاشته است. این شهر و مراکزش در عصر جدید و با ضرورت‌هایی که گفته شد حضور دارند، و توسعه پایدار این شهر و ارتقای کیفیت زندگی مردم آن مستلزم همسو شدن با جهات جدید در مدیریت شهری در جهان، و هم‌زمان لحاظ کردن مشخصات

بومی ایران و این کلان‌شهر بوده و هست. از همین‌رو، شهرداری تهران در هشت سال گذشته (دوره مدیریت دکتر قالیباف) کوشیده است ابعاد گوناگونی از رویکرد مبتنی بر اولویت «انسان، جامعه و فرهنگ» در مدیریت شهری را برای ارتقای کیفیت زندگی در این کلانشهر به‌کار گیرد. در اساس، چهارده رویکرد، راهنمای تدوین برنامه‌ها و فعالیت‌ها جهت تحقق چشم‌انداز فرهنگی و اجتماعی شهرداری تهران بوده‌اند. این رویکردها، تنها از:

۱. توسعه مدیریت اجتماعی و فرهنگی؛
۲. تولید اندیشه و دانش شهری؛
۳. تقویت ارزش‌ها، اسناد، انقلابی و ایرانی شهر تهران؛
۴. ارتقای فرهنگ عموم و مراکز دینی شهروندان؛
۵. توسعه مشارکت‌ها، شهروندی؛
۶. تحکیم بنیان خانواده؛
۷. بهبود سبک زندگی شهروندان؛
۸. توسعه فرهنگ شهروندی؛
۹. توسعه گروه‌های اجتماعی و توانمندسازی شاخص آسیب‌پذیر؛
۱۰. ترویج جامعه سلامت‌محور؛
۱۱. توسعه آموزش شهروندی؛
۱۲. توسعه ورزش همگانی؛
۱۳. توسعه و تقویت اقتصاد فرهنگی شهر؛
۱۴. توسعه فضاهای اجتماعی و فرهنگی.

تغییر رویکرد به مدیریت شهری و داشتن نگاهی اجتماعی و فرهنگی، علاوه بر آنکه تغییر در نگرش به شهر را نیاز داشته، مستلزم مداخله شهرداری در حیطه‌های مرتبط با این رویکردها و انجام اقداماتی نیز بوده

است. این اقدامات بر سه بنیان متفاوت بنا شده و ضرورت یافته‌اند. تمایل مدیریت شهری در این دوران برای تحقق توسعه پایدار، ایجاد حکمرانی خوب شهری و تبدیل کردن شهرداری به نهاد اجتماعی و نه صرفاً سازمانی خدماتی، ایجاب می‌کرده که شهرداری الزامات نظری چنین رویکردی را نیز پذیرا باشد. نمی‌توان مدعی تحقق توسعه پایدار، حکمرانی خوب شهری و در به شرایط ایجاد نهاد اجتماعی بود و به مقولات اجتماعی و فرهنگی گذشت. بی‌توجهی کرد؛ هرچند همه اقدامات شهرداری در این عرصه‌ها برآمد از الزامات نظری نبوده است.

شهرری در این دوران ذیل مجموعه‌ای از اسناد فرادستی و الزامات حقوقی و قانونی عمل می‌کنند. در این اسناد، وظایفی برای شهرداری تعریف شده که برخی از مهم‌ترین آنها، نهاد اجتماعی و فرهنگی دارند. بدیهی است چنین اسنادی معمولاً شیوه تحول به ایدئولوژی به اهداف یا نوع رویکرد لازم برای رسیدن به آنها را مشخص نمی‌کنند. بنابراین، رویکرد نظری مدیریت شهری در این دوران که برآمده از الگوهای نوین توسعه بوده، مکملی برای این اسناد و الزامات بوده است.

با این همه، شرایط محیطی نیز شهرداری تهران را به مداخلات اجتماعی و فرهنگی واداشته است. تهران در شهری با آسیب‌های اجتماعی، سرانه فعالیت و مصرف فرهنگی اندک، اغلب الگوهای سبک زندگی نامتناسب با دنیای جدید و مطلوب‌های توسعه، تراکم نامناسب گروه‌های اجتماعی در مدیریت شهر، و البته انبوهی آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی بوده و هست. بنابراین جدای از ملاحظات نظری و الزامات اسناد فرادستی، مدیریت شهری اقدامات ضروری‌ای را باید انجام می‌دهد. بر همین اساس، می‌توان مدعی شد شهرداری تهران بنا بر ملاحظات نظری، الزامات حقوقی و قانونی و شرایط محیطی که در آن

مدیریت شهری اعمال می‌شده، نسبت به انجام برخی فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی اقدام کرده است.

کتاب حاضر با عنوان مدیریت شهری و سبک زندگی، مجلدی از میان ۱۴ جلد آثاری است که به مستندسازی و ارزیابی تحلیلی و انتقادی مجموعه فعالیت‌های شهرداری تهران در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ در حیطه اجتماعی و فرهنگی، و بر اساس رویکردهای چهارده‌گانه‌ای که اشاره شد می‌پردازند. در این مجموعه الزامات مداخله شهرداری در هریک از مقولات اجتماعی و فرهنگی را ذیل الزامات نظری، حقوقی و محیطی بررسی کرده و توضیح می‌دهند که شهرداری می‌تواند در عرصه هر رویکرد چه اقداماتی انجام داده است. سعی شده که بررسی اقدامات در صورت گرفته شکل گزارش کار نداشته باشد زیرا گزارش فعالیت‌های شهرداری منتشر شده و در اختیار شهروندان قرار گرفته تا بلکه گزارشی تحلیلی و انتقادی باشد از آنچه انجام شده است و کلیت اقدامات شهرداری در یک دوره بیست ساله را برای خواننده معنادار سازد. سپس نویسندگان این مجموعه پیشنهاد اقدامات انجام‌شده را به صورت انتقادی تحلیل کنند و در نهایت دستاوردها و آنها را برای شهر و شهروندان تهران ارائه کنند.

در این میان باید به نکته‌ای مهم توجه داشت. مشکل آنجاست که نسبت دادن دستاوردها یا ناکامی‌های احتمالی به مدیریت شهری تهران، دشوار است. در هر کدام از عرصه‌های بررسی‌شده به غیر از شهرداری تهران، سایر سازمان‌های عمدتاً دولتی نیز فعالیت داشته‌اند و به‌سختی می‌توان اثر اقدامات این شهرداری را از نتیجه فعالیت‌های این سازمان‌ها جدا کرد و سهم شهرداری در وضع موجود را مشخص ساخت. اما می‌توان بر مبنای مجموعه آثار فعلی، ارزیابی‌ای از آنچه شهرداری در مدت هشت سال انجام داده است به دست آورد. این مجموعه همچنین راهی برای تأمل و

بازاندیشی در اقدامات و دستاوردهای شهرداری تهران در هشت سال گذشته است و می‌تواند مبنایی برای انتقال تجربه به مدیریت شهری بعدی تلقی شود. همچنین مکتوب شدن تجربه مدیریت شهری در این دوره، ماده خامی برای اصحاب آکادمی است تا این دوران را تجزیه و تحلیل کرده و بر شناخت‌های موجود از سازوکارهای مدیریت شهری و دستاوردها و سستی‌هایش بیفزایند.

سید محمدهادی ایازی

معاون امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران

سبک زندگی، به عواملی همچون نوع مسکن و محله مسکونی، شیوه گذران اوقات فراغت، فعالیت‌های فرهنگی و مصرف کالاهای فرهنگی چون کتاب، مجله، فیلم، موسیقی، برنامه‌های رادیو و تلویزیون و غیره بستگی دارد. می‌توان گفت که عوامل اخیر بر نظر که بستگی کیفیت، میان قشرهای اجتماعی مختلف بسیار متفاوت هستند. بررسی فعالیت‌ها و عملکردهای شهرداری تهران نشان می‌دهد که عمده این فعالیت‌ها و عملکردها دارای پشتوانه نظری و حقوقی و قانونی بوده‌اند، اگرچه در همه موارد، جنبه وضعیتی صادق نبوده است. درواقع، سعی و تلاش پژوهشگران و مدیران کارشناسان اجرایی حوزه معاونت اجتماعی و فرهنگی بر آن استوار است که برای اقداماتی که قرار است صورت گیرد، پشتوانه نظری و حقوقی و قانونی تنظیم کنند تا از این طریق پاسخ‌گوی دغدغه‌ها و نیازهای شهروندان در یک طرف و پاسخ‌گوی جامعه علمی و مدیریتی از طرف دیگر باشند. نکته پیداست که اگر در مواردی هم اقدامات توسعه‌ای به‌ظاهر دارای مبنای نظری و علمی نبوده‌اند، ولی به طور ناخودآگاه یا در ذهن مجریان بوده و یا نتایج اقدامات موردنظر چنین روندی را در خود جای داده‌اند. به عبارت دیگر با

نگاهی بیرونی می‌توان مشاهده کرد که به هر حال اقدامات توسعه‌ای معاونت اجتماعی و فرهنگی رنگ‌وبوی نظری و علمی داشته است، اگرچه مجریان و مدیران آن از این موضوع آگاهی نداشته‌اند. همچنین روشن است که هر اقدام توسعه‌ای بدون تحقیق و پژوهش امکان‌پذیر نبوده و هر تحقیق و توسعه نیز بدون چهارچوب نظری و حقوقی میسر نیست. بررسی‌های صورت گرفته پیرامون اقدامات توسعه‌ای معاونت اجتماعی و فرهنگی نشان می‌دهد که در این اقدامات دارای چهارچوب نظری و مبانی حقوقی و قانونی نیست. مدیریت شهری تهران در دو دهه گذشته و به‌ویژه در هشت سال گذشته فعالیت‌های در فعالیت‌ها و اقدامات خود به نام حوزه اجتماعی و فرهنگی گشود. نکته مهم کنون می‌توان آثار و پیامدهای آن را به‌وضوح در سطح مناطق و محله‌های تهران مشاهده کرد. تأسیس ده‌ها فرهنگسرا، سرای محله، خانه سلامت، خانه محله، خانه قرآن، خانه اسباب‌بازی، ورزشگاه‌ها، و برگزاری ده‌ها محفل قرآنی، مسابقات ورزشی، مسابقات فرهنگی، دوره‌های آموزشی مختلف در زمینه‌های مهارت‌آفرینی، فرهنگ شهروندی، ازدواج و تحکیم بنیان خانواده، سبک زندگی، برگزاری هم‌اندیشی‌های محلی، همایش‌های منطقه‌ای، انجام نظرسنجی‌های مختلف در سطح مناطق، حمایت از پایان‌نامه‌های دانشجویی در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی، و بسیاری اقدامات و فعالیت‌های دیگر همگی حکایت از توجه به مدیریت شهری به حوزه اجتماعی و فرهنگی بوده است. واقعیت این است که چنین تجربه ارزشمندی در نوع خود بدیع و بی‌نظیر بوده و حاصل تلاش‌های فکری، علمی، پژوهشی، مدیریتی و اجرایی مجموعه شهرداری تهران به‌ویژه معاونت اجتماعی و فرهنگی بوده است.

در کتاب حاضر سعی شده است روایتی باز بهبود سبک زندگی شهروندان تهرانی که در سال‌های اخیر اتفاق افتاده است را به تصویر کشیم

و هر آنچه را انجام شده است تا سبک زندگی شهروندان بهبود یابد، روایت کنیم. واقعیت این است که به هر حال در سال‌های اخیر اتفاقاتی در عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی در تهران روی داده است که چندان پیشینه و گذشته‌ای نداشته و این اتفاقات منجر به بروز اتفاقات دیگری شده است. پس با نیتی که در اینجا صورت می‌گیرد روایتی تاریخی است با سازمابه‌های جامعه‌شناختی و نگاهی از بیرون به درون و از حاشیه به متن، و شاید نگاهی انتقادی. در این روایت مدیریت اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران در هشت سال گذشته بنا بر آنچه اسناد و مدیران آن می‌گویند، ارائه شده است. معاونت اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران در هشت سال گذشته در حوزه‌هایی چون: مدیریت اجتماعی و فرهنگی، مشارکت شهروندی، تحکیم بنیان خانواده، بهبود سبک زندگی، توسعه فضاهای اجتماعی و فرهنگی، توسعه و تقویت اقتصاد فرهنگ، توسعه ورزش همگانی، سلامت شهری، رفاه و خدمات اجتماعی، کمک عمومی و باورهای دینی شهروندان، هویت اسلامی، ایرانی و انزلی و انزلی‌ها و دانش شهری دست به اقدامات پژوهشی، عملی و بنیانی زده است. به ماندگاری طولانی‌مدتی خواهند داشت و لازم است این فعالیت‌ها و اقدامات تکرار شوند تا سندی ماندگار و بنیانی برای دیگر شهرداری‌ها، محققان، دانش‌پژوران و مدیران شهری باشد و از این طریق شاهد یک توسعه منطقه‌ای و پایدار برای تهران و تمامی شهرهای ایران باشیم.

در تنظیم کتاب حاضر خانم‌ها سهیلا ابراهیم‌پور، مونا کولیوند و زهرا حاجیلو تلاش‌های درخوری داشته‌اند که بدین وسیله از ایشان تشکر و قدردانی به عمل می‌آید.